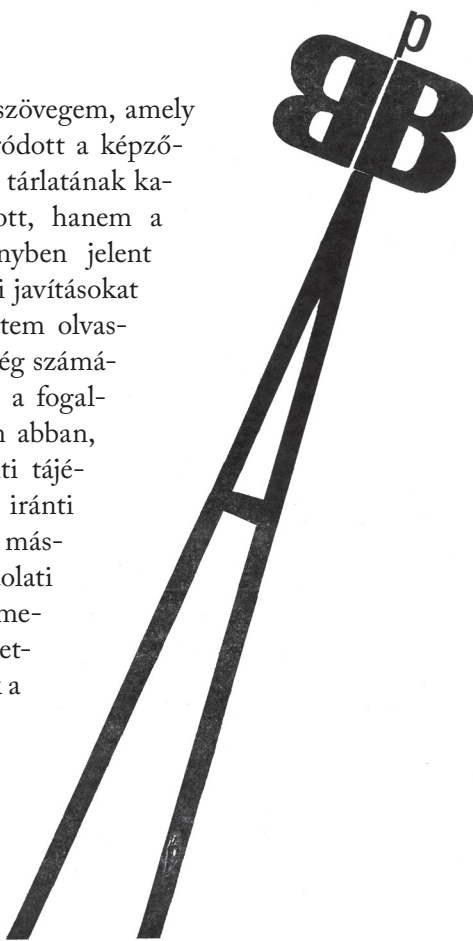

Benes József halálhírére...

...eszembe jutott egy régi szövegem, amely Tolnai Ottó biztatására íródott a képzőművész 1971-es szabadkai tárlatának katalógusába. Végül nem ott, hanem a zentai művelődési közlönyben jelent meg. Felkutattam, és némi javításokat eszközölve benne igyekeztem olvashatóvá tenni a mai közönség számára. Esetleges erényei nem a fogalmazásban rejlenek, hanem abban, hogy egyrészt jelzik ifjonti tájékozódásom és művészet iránti vonzódásom koordinátáit, másrészt néhány olyan gondolati támponttal szolgálnak, amelyek ma is időszerűek lehetnek Benes munkásságának a tárgyában.

Az írásos dokumentum azt támasztja alá, hogy a korabeli modern figuráció jelentős hatással volt rám. Utalnék rá, hogy első Maurits Ferrencről készült szövegem az *Új Symposion* 1970. évfolyamának 69. számá-

*Benes betűszerkesztésű figurái
az Új Symposion 1972. évfolyamának
84. számában*

ban jelent meg, a művész *Piros Frankenstein* című rajzalbumáról. Érettségi dolgozatomat is Mauritsról szerettem volna megírni, de ez akkor lehetetlennek bizonyult. Benes és Maurits akkoriban világitótorony volt számomra; magam is a figurálisták ösvényén indultam el.

A katalógusba szánt 1971-es szöveg alább található, melyet egy friss történeti jegyzet követ, párhuzamba állítva a benesi figura korai és kései mintáit. Ezt a fajta összevetést érdekesebbé teszi annak a ténye, hogy 1972-ben – immár az *Új Symposion* grafikai szerkesztőjeként – megkértem Benest, készítsen néhány munkát a lap számára. Legnagyobb meglepetésemre betűkből szerkesztette meg már ismert figurális nyelvi archetipusát, illeszkedve a kor hangulatához, melyet a képvess, illetve a vizuális költészet erőteljes jelenléte hatott át.

Íme 1971-ben fogant írásom:

Új figurálisták

A *korszerű figurálisták* új formáinak elemzésekor rövid összehasonlítást kell végeznünk a néhány évtizeddel korábban kialakult képzőművészeti irányzatokkal, melyeket két markáns osztályozás, a *figurálisták* és az *absztrakt* fogalma fémjelez. A fauvizmusból és a kubizmusból kinőtt stílusirányzatok a modern festészet nyelvi elemeinek összeállítására révén főleg a valóságból táplálkozó vizuális élményekből merítettek. Ekkor az *absztrakt* szemlélet még nem tért el lényegesen a *figurálisták* fejlődése folyamán elsősorban a kozmikus világra irányuló perspektívát tágitotta ki. Mindennek vetületében a hangsúly az anyag strukturális bemutatására, az alkotó és a természet viszonyának meghatározására, valamint a mikro- és a makrokozmosz látványának feloldására került (lásd a vajdasági festészet viszonylatában Torok Sándor *elátkozott tájait*).

Az *új figurálisták* viszont, melyet Michel Ragon 1960 után emelt piederstálra, csak egyik vonulata a kiterjedt figurálisták mozgalomnak. A korszerű figurálisták térnyerésében kirí az a törekvés, hogy az ember a társadalomba helyezze létének mozgásterét, alkotó munkája folyamán pedig igyekezzon meghatározni a társadalommal szembeni álláspontját. Az időszerű társadalmi-szociális problémákat elsősorban az angazsált és a protestáló művészet helyezi előtérbe. Az egyéni utakon járók – mint például Benes József is – kerülnek ezeket a trendeket.

Elátkozott táj

A vajdasági képzőművészetre az egyetemes irányzatok a múltban késve és gyengülve tettek hatást. A tájhoz való hű ragaszkodás, a romantikus táj szippantó erejének érvényesülése nyelvi megoldásaiban aránylag szegény, hiányos látászöveget teremtett, mert az alkotók többsége a *tájat* nem tudta igazából kikérdezni, ennél fogva pedig az *emberig* nem is jutott el. Hiányzott az a fajta egyéni felismerés, amely lefektette volna az emberábrázoló művészet alapjait. Az elburjányzott tájfestészet hamisan rikító vadhajtásai legtöbbször csak azt szolgálták, hogy az alkotó a *táj* által igazolja művészetét. Az ilyen fajta tájfestészetnek – Dejanović, Magyar János stb. – ilyképpen kritikusa sem akadt, mivel a művész a „szent tájra” hivatkozva a legordítóbb giccset is bátran kiállíthatta.

A vajdasági festészet egy fiatalabb, nehezebb, de igazabb utat járó nemzedéke az álfestészetnek ebben a kavalkádjában egy olyan kísérletbe fogott, amely az *ember* teljes megismeréséhez vezető utat az *elátkozott táj* poétikájában és lényegiségében határozta meg.

Benes József művészetét változásainak folyamatában, dialektikus elveket követve lehet megközelíteni. Benes ugyanis a Tisza-partot tematizáló tájfestészetéből elindulva eljutott a csöves és a bukósisakos-motoros sorozatáig, majd azokat elmélyítve egy sajátosságos egzisztencialista festészetig.

Az egzisztencialista festő

A benesi figurálművészet kevésbé letisztult darabjain még fellelhető néhány szürrealista nyom, máshol viszont eljut a társadalmi lekötelezettségig, például a tiszai árvizet dokumentáló képein is. Mivel eredendően az emberi sors érdekli, nem bocsátkozik részletekbe, egyedi problémákba. Elveti a heideggeri levezetést az általánosból az egyesre, a problémát általános emberi szemszögből vizsgálja, melyet az „egy ember”, tudniillik a saját tapasztalata segít elő. Az egzisztencialia átélésében feloldódik a semmitől való félelem.

Festészetének igazabb támasza a sartré-i elmélet, mely szerint az egzisztencialia kérdése nem a születéssel és a halállal lesz időszerű, hanem a tudatosított semmi által: „Egyedül vagyunk könyörtelenül... Ezt fogom azzal kifejezni, hogy az ember szabadságra ítéltetett.”

„Az ember az, amivé önmagát teszi” sartré-i tétel igazságában ott a végső választás lehetősége, a társadalmi állásfoglalás és cselekvés, az

elkötelezettség vállalása valami mellett, dacolva a semmi felismerésével. A létezésről beszélni annyi, mint megkérdőjelezni a létet. Ezen az úton kell elindulni Benes *egzisztencialista festészete* felé, mert azt a lehetőséget nyújtja, hogy általa éljük át egzisztenciánkat, az e világi létet.

(*Zenta művelődési közlönye, 1973, 6. sz.*)

Frissen „papírra vetve”:

Az örök benesi archetípus

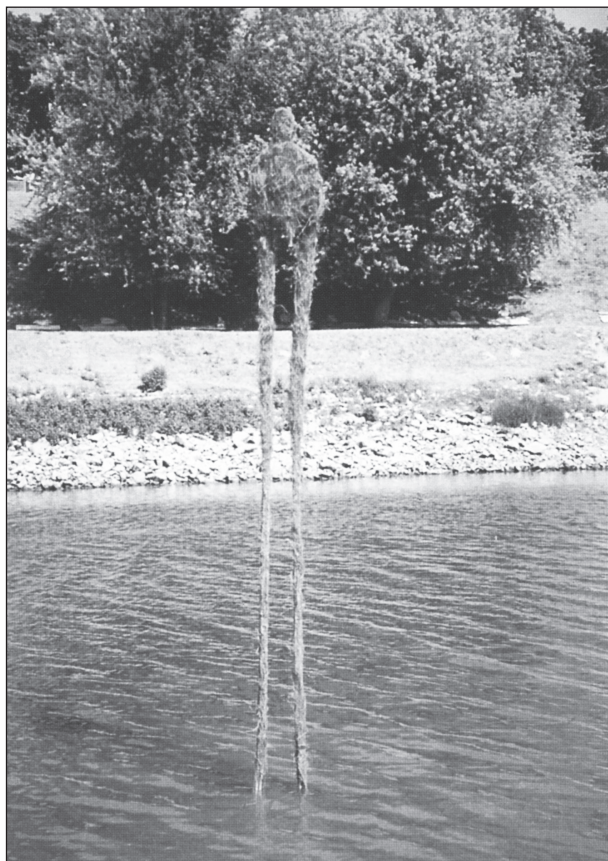
Kétezer nyarán Benest meghívtuk a bajai Petőfi-szigeten megrendezett *Sziget – Valamit visz a víz* című szabadtéri installációs fesztiválra, ahol rendre művészeti akciókkal fűszereztük a napi programot.

A Sugovica enyhén lejtő, főnyes partja kiváló helyszínnek bizonyult helyspecifikus munkák felépítésére. A helyszín lényegében a főtér alatt található, de oázis jelleggel bír, őrzi ősi természetes állagát. Az alkotók túlnyomó többségben a füves-fás partszakaszon választottak maguknak munkaterepet, de akadt olyan is, aki a víz felületét tartotta alkalmasnak a nyelvi leképzésre. Közéjük tartozott Benes József is.

A kiírás szerint a művészeknek ahhoz a fő szemponthoz kellett igazodniuk, hogy lehetőleg természetes anyagokkal dolgozzanak, kevésbé támaszkodva mesterséges matériákra. Benes ennek a feltételnek teljes mértékben megfelelő szoborszerű munkát állított a vízbe, amely lécekből (botokból) és a parton talált olyan fűszálakból állt, melyek a tavaszi áradást követően visszahúzódó vízfelület utánpótlásának hiánya révén barnára száradtak, emlékeztetve a nedvmentes, megsárgult, hosszú szárú tengeri fűre. Az emberi figurát alacsony törzs és aránytalanul hosszú lábszár jellemzi, első pillantásra is felismerhetővé téve az ősi benesi emberalakot, amely a 60-as években alkotott szitanyomatain jelenik meg először. Hogy honnan ez a megnyúlt, sok esetben ferdén kivetülő perspektíva, a szakemberek többféleképpen magyarázzák. Nekem Benes 1971-ben úgy magyarázta, hogy az elsődleges ihlet a síkvidéki táj egy nem mindennapi élményéből származik. A szürreális élménynek magam is tanúja lehettem, amikor egy ízben besötétedés után és a sűrű köd leple alatt néhány társammal gyalog vágtam neki a Csurgó–Hajdújárás távnak. Mögülünk gépkocsik érkeztek, és amikor már elég közel értek hozzánk,

lámpájuk csóvjája a ködös magasságba vetítette alakunkat. Ekkor fogtam fel a maga valóságában, miről is beszélt nekem Benes, amikor figuráinak eredetéről faggattam. Ködlovagok, jutott eszembe.

Csak elismeréssel beszélhettem erről a számomra meglepetéssel bíró ötletéről, melynek nyomán kivitte a megnyújtott lábú emberalakot a természetbe, magára hagyva, hogy az időjárás és az anyag enyészete végezzen vele. Kiszolgáltatottan, mint amilyen az emberi lét.

A Valamit visz a víz című installáció a Sugovica medrében. Baja, 2000